

ВПЛИВ СІМЕЙНОГО СКЛАДУ НА САМООЦІНКУ ТА ТРИВОЖНІСТЬ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ: РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

*Тези представляють результати емпіричного дослідження впливу сімейного складу на рівень тривожності та самооцінки дітей молодшого шкільного віку. У дослідженні взяли участь 40 дітей віком 7–10 років, розподілених на дві групи: з повних і неповних сімей. Для збору даних застосовано три психодіагностичні методики: проєктивна методика «Малюнок сім'ї», «Методика вивчення емоційного рівня самооцінки» (А.В. Захарова) та опитувальник «Аналіз сімейної тривожності (АСТ)». Аналіз результатів проведено з використанням кількісного порівняння та *t*-критерію Стюдента для незалежних вибірок. Увага зосереджена на особливостях емоційного сприйняття родинного середовища, рівня тривожності та самооцінки у дітей залежно від типу родини. Отримані дані представлено у вигляді гістограм і таблиць, що забезпечує візуалізацію розподілу показників у досліджуваних групах.*

Ключові слова: сім'я, склад сім'ї, повні та неповні сім'ї, розвиток особистості дітей молодшого шкільного віку, тривожність, самооцінка.

Сім'я є основною малою соціальною групою, що формується на основі шлюбно-родинних зв'язків, спільного побуту, взаємної підтримки, емоційної взаємодії та відповідальності між її членами. Саме в родинному середовищі дитина вперше занурюється у соціальне життя, встановлює первинні емоційні та комунікативні зв'язки, набуває досвіду взаємодії, спілкування, а також формує уявлення про себе, інших людей і навколишній світ. У родині дитина засвоює основи морально-етичних норм, правил поведінки, ролей і цінностей, які згодом впливають на її подальшу соціальну адаптацію та психологічний розвиток. Сім'я виконує низку важливих функцій – виховну, емоційну, соціалізуючу, захисну, економічну та культурну – що забезпечують не лише добробут її членів, а й загальну стійкість соціального середовища [2, 3].

У сучасному суспільстві існують різноманітні типи сімей, які відрізняються за структурою, стилем взаємодії та способом реалізації своїх функцій. Кожен із них певною мірою впливає на соціалізацію дитини, розвиток її емоційної сфери, світогляду та поведінкових моделей. Особливу увагу дослідників привертають неповні сім'ї, які часто стикаються зі специфічними труднощами й потребують додаткової психологічної підтримки [3, 4].

Наукові дослідження свідчать, що емоційно-комунікативна активність дітей, які виховуються в неповних сім'ях, часто є нижчою в порівнянні з їхніми однолітками з повних сімей. Це може бути зумовлено зменшеними можливостями для емоційної взаємодії, відсутністю подружньої моделі поведінки, обмеженням доступом до ресурсів підтримки та емоційного зворотного зв'язку. Особливо чутливим є етап молодшого шкільного віку – період інтенсивного формування емоційної сфери, самооцінки, соціальних навичок, коли присутність обох батьків або достатній рівень емоційної компенсації є критично важливими для гармонійного розвитку дитини [1, 5].

Відсутність одного з батьків часто супроводжується емоційним дефіцитом, зниженням впевненості у власних силах, переживанням нестабільності, що, у свою чергу, може призводити до підвищення рівня тривожності – як ситуативної, так і особистісної – а також до формування заниженої або нестійкої самооцінки. Такий психоемоційний стан дитини ускладнює її адаптацію в колективі, спричиняє труднощі у встановленні міжособистісних контактів, знижує рівень соціальної ініціативності та загальне психологічне благополуччя [1].

Однак, проаналізувавши значну кількість наукових джерел, ми дійшли висновку, що вплив неповної сім'ї на самооцінку та рівень тривожності дітей молодшого шкільного віку є складним і багатограним. Відсутність одного з батьків не обов'язково призводить до неблагополуччя, однак ключову роль відіграє психологічний клімат у родині, стиль виховання та рівень емоційної підтримки. За умов сприятливого емоційного фону дитина може гармонійно розвиватися навіть у неповній родині. Натомість, емоційний дефіцит, нестабільне або надмірно контролююче виховання можуть спричиняти підвищену тривожність і формування заниженої чи нестійкої самооцінки.

У межах дослідження було сформовано дві групи дітей віком від 7 до 10 років. Перша група включала 20 дітей із неповних сімей, друга – 20 дітей, що виховуються в повних сім'ях.

Для комплексного дослідження особливостей емоційного стану та міжособистісних стосунків дітей молодшого шкільного віку з повних і неповних сімей було використано три психодіагностичні методики: проєктивна методика «Малюнок сім'ї», «Методика вивчення емоційного рівня самооцінки» (А.В. Захарової) та методика «Аналіз сімейної тривожності (АСТ)».

Використання цих методик дозволило отримати глибше уявлення про внутрішній світ дитини, особливості її емоційного самосприйняття, рівень тривожності та характер стосунків у родинному колі. Кожна з методик акцентує увагу на окремому аспекті психоемоційного розвитку, що дозволило комплексно охопити всі досліджувані параметри.

Зведені результати кількісного розподілу показників за цими методиками подано у вигляді гістограм, що дає змогу наочно порівняти розподіл за кожною методикою в двох групах досліджуваних: дітей з повних та неповних сімей. Побудовані гістограми дозволяють візуалізувати розподіл відповідей учасників дослідження за основними показниками, що характеризують особливості емоційного стану, міжособистісних стосунків у родині, рівня тривожності та самооцінки.

На першій гістограмі (рис. 1) представлені результати методики «Малюнок сім'ї», яка дозволила оцінити емоційне ставлення дитини до своєї родини, рівень емоційного зв'язку з близькими, а також прояви внутрішнього дискомфорту чи ворожості в сімейних взаєминах.

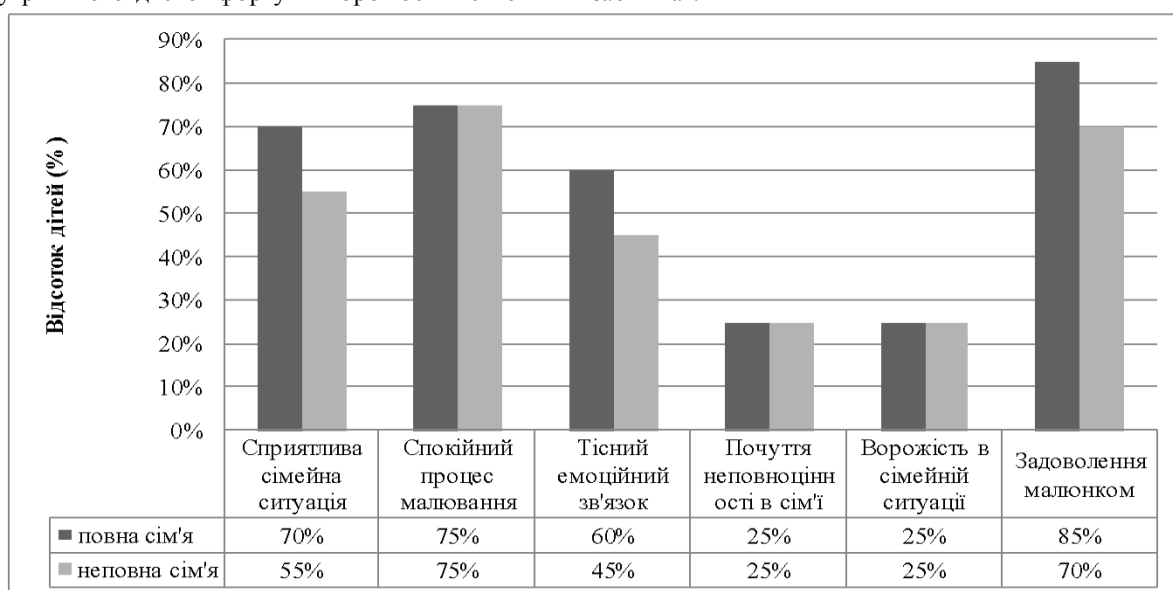

Рис. 1. Результати методики «Малюнок сім'ї»

Проаналізувавши результати проєктивної методики «Малюнок сім'ї», призначеної для виявлення особливостей внутрішньо-сімейних відносин, можна зробити висновок, що хоча деякі відмінності між дітьми з повних і неповних родин спостерігаються, вони не є істотними в контексті емоційного сприйняття сім'ї, що свідчить про провідну роль якості взаємин, а не лише структурної повноти родини. Отже, немає суттєвої різниці між емоційним зв'язком, сімейною ситуацією, ворожістю та почуттям неповноцінності у дітей з повних та неповних сімей.

На другій гістограмі (рис. 2) узагальнено результати, отримані за «Методикою дослідження емоційного рівня самооцінки» (А.В. Захарова) та за опитувальником «Аналіз сімейної тривожності» (АСТ), які стосуються дітей молодшого шкільного віку з повних і неповних сімей. Це дає змогу побачити загальну емоційну динаміку, а також простежити певні тенденції у внутрішньому світі дітей, залежно від типу родини. Такий підхід дозволяє не лише порівняти рівень самооцінки та вираженість сімейної тривожності, а й простежити наочні взаємозв'язки між цими показниками.

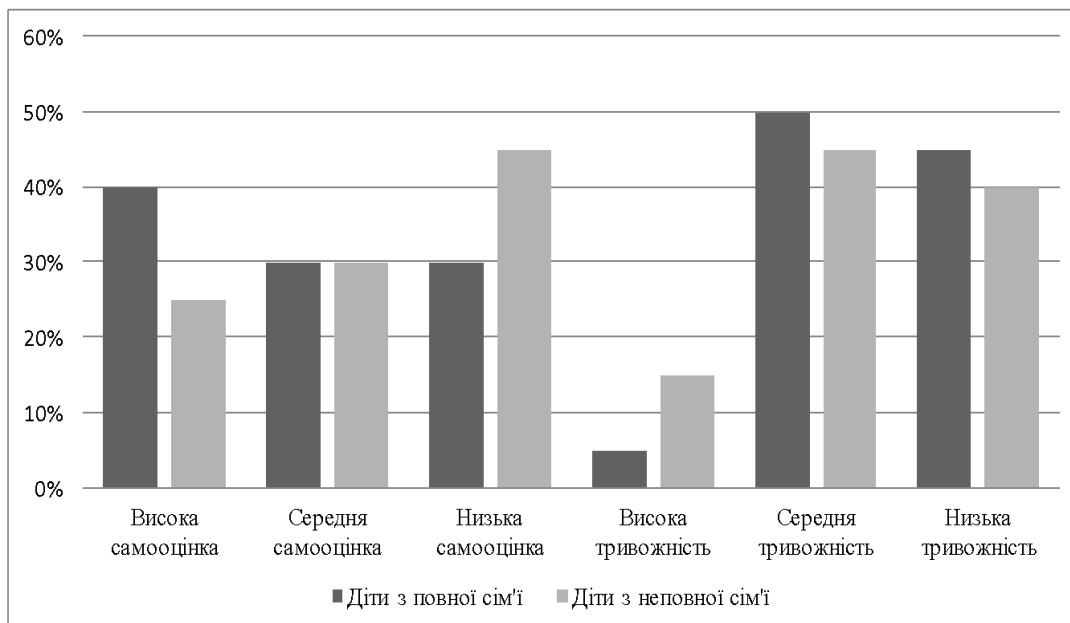

Рис. 2. Результати дослідження рівня самооцінки та сімейної тривожності у дітей молодшого шкільного віку, що проживають у повних та неповних сім'ях.

Аналіз отриманих даних свідчить про те, що загальні емоційні показники у дітей з повних і неповних сімей мають подібний розподіл. Попри деякі відмінності у відсотковому співвідношенні (наприклад, дещо вищий рівень тривожності та нижча самооцінка у дітей з неповних сімей), суттєвої різниці в загальній емоційній атмосфері, як і в якості дитячо-батьківських стосунків, не виявлено. Це дозволяє зробити припущення, що на емоційний стан дитини впливають не лише структурні характеристики родини, а й психологічний клімат у ній, стиль виховання та рівень батьківської підтримки.

З метою достовірної перевірки наявності або відсутності статистично значущих відмінностей між особливостями внутрішньосімейних стосунків, рівнем сімейної тривожності та самооцінкою у дітей молодшого шкільного віку з повних та неповних сімей було використано t-критерій Стюдента для незалежних вибірок.

При загальній кількості вибірок 40 осіб, число ступенів свободи (U) складає 38. Теоретичне значення t-критерія Стюдента при даному числі ступенів свободи складає 2,02. У разі, якщо емпіричне значення t перевищує теоретичне, вважається, що різниця між вибірками є достовірною.

Результати обчислень показали, що жоден із показників не досяг рівня значущості: емпіричні значення t у всіх випадках виявилися нижчими за критичне значення ($t_{\text{емпір.}} < t_{\text{теор.}}$). Це свідчить про відсутність достовірної різниці між рівнем сімейної тривожності, емоційними характеристиками сімейних стосунків та самооцінкою у дітей з повних та неповних сімей. Інакше кажучи, на основі проведеного статистичного аналізу можна зробити висновок, що структура сім'ї сама по собі не є вирішальним чинником у формуванні вищезазначених психологічних характеристик. Деталізовані значення t-критерію Стюдента щодо порівнюваних показників наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Значення t-критерію Стюдента, що отримані при визначенні достовірності відмінностей між повними та неповними сім'ями

Характеристика	Внутрішньо-сімейні відносини	Самооцінка	Тривожність
Повні та неповні сім'ї	0,59	0,39	0,61

Таким чином, узагальнюючи результати проведеного дослідження, можна зробити висновок, що отримані дані не підтверджують припущення про те, що сам по собі факт проживання дитини в неповній сім'ї є визначальним чинником підвищеного рівня тривожності або зниженої самооцінки. Результати свідчать про те, що сам по собі формальний склад сім'ї (повна чи неповна) не є вирішальним чинником, який визначає психологічне благополуччя дитини.

Ключовим чинником, що насправді впливає на емоційний стан дитини, є не склад родини, а якість міжособистісної взаємодії всередині неї: характер взаємин, наявність емоційної чуйності з боку дорослих, стабільність, довіра та безумовне прийняття. Тепла, доброзичлива, уважна атмосфера у родинному середовищі може компенсувати структурну неповноту й створити всі необхідні умови для повноцінного розвитку особистості. Натомість, навіть у повній родині за умов емоційної відстороненості, конфліктності чи гіперконтролю зростає ризик виникнення психологічних труднощів у дитини, включаючи підвищену тривожність та неадекватну самооцінку. Це дозволяє стверджувати, що вплив сімейного складу є вторинним по відношенню до якісних характеристик родинного середовища.

References

1. Aliexsieienko, T. (2002). Formuvannia sotsialno-roliovoi pozytsii ditei v umovakh povnoi i nepovnoi suchasnoi sim'i [Formation of the social-role position of children in full and single-parent modern families]. *Ridna shkola*, 6, 20–33. [in Ukrainian].
2. Bondarchuk, O. Y. (2016). *Psykhologhiia sim'i* [Family psychology]. Kharkiv: Vyd-vo NUA. [in Ukrainian].
3. Dovhan, A. V., & Shymko, I. M. (2020). Osoblyvosti sotsializatsii osobystosti molodshoho shkolia z riznykh typiv simey [Features of the socialization of younger schoolchildren from different family types]. *Aktualni pytannia sotsialno-pedahohichnoi ta pochatkovoï osvity*, 6, 38–43. [in Ukrainian].
2. Povalii, L. V. (2009). *Vykhovannia ditei u sim'iakh riznoho typu: metod. rekom.* [Child upbringing in different types of families: method. recomm.]. Kyiv: Nauk. svit. [in Ukrainian].
3. Stoliarchuk, O. A. (2019). *Psykhologhiia suchasnoi sim'i: navch. posib.* [Psychology of the modern family: textbook]. Kremenchuk: PP Shcherbatykh O. V. [in Ukrainian].

DOI 10.34132/mspc2025.01.12.13

Asia Starchenko
Valeria Popovych

THE INFLUENCE OF FAMILY COMPOSITION ON SELF-ESTEEM AND ANXIETY OF YOUNGER SCHOOL-AGE CHILDREN: RESULTS OF EMPIRICAL RESEARCH

The thesis presents the results of an empirical study of the influence of family composition on the level of anxiety and self-esteem of younger school-age children. The study involved 40 children aged 7–10 years, divided into two groups: from complete and single-parent families. Three psychodiagnostic methods were used to collect data: the projective method "Family Drawing", "Methodology for studying the emotional level of self-esteem" (A.V. Zakharova) and the questionnaire "Analysis of Family Anxiety (AST)". The analysis of the results was carried out using quantitative comparison and Student's t-test for independent samples. Attention is focused on the features of the emotional perception of the family environment, the level of anxiety and self-esteem in children depending on the type of family. The obtained data are presented in the form of histograms and tables, which provides visualization of the distribution of indicators in the studied groups.

Keywords: family, family composition, complete and incomplete families, personality development of children of primary school age, anxiety, self-esteem.

Відомості про авторів / Information about the Authors

Старченко Ася, викладач кафедри психології Навчально-наукового медичного інституту Чорноморського національного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв, e-mail: asyalysogor@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0005-2725-9201>

Starchenko Asia Volodymyrivna Lecturer at the Department of Psychology of the Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, e-mail: asyalysogor@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0005-2725-9201/>

Попович Валерія, студентка кафедри психології Навчально-наукового медичного інституту Чорноморського національного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна. E-mail: valeriaaa.1420@gmail.com.

Popovych Valeria Oleksandriivna, student of the Department of Psychology, Educational and Scientific Medical Institute of the Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine. E-mail: valeriaaa.1420@gmail.com.

© А. Старченко, В. Попович
02.06.2025.

Стаття отримана редакцією

